

URTX

E L PATRIMONI ETNOLÒGIC **DE L'URGELL**

Lluís Pons
i Serra

EL PATRIMONI ETNOLÒGIC DE L'URGELL

Ponència

Lluís Pons i Serra

Estudis
de la història
d'Agramunt

PRESENTACIÓ

Cada país i, fins i tot, cada contrada tenen algunes particularitats que configuren la seva identitat com a col·lectivitat humana, i la nostra comarca de l'Urgell no és pas una excepció a aquesta regla general.

La societat sempre ha experimentat canvis, però en els darrers decennis aquestes modificacions en la mentalitat i en els costums han estat accelerades i espectaculars. Per aquest motiu considerem que és útil escorcollar en les nostres arrels i donar a conèixer la manera com es comportaven en la seva vida familiar i social els nostres més pròxims avantpassats. No podem deixar que es perdi en l'oblit la rica i abundant història dels nostres pobles, fins i tot aquesta història que en alguna ocasió hem qualificat de «menuda» i «casolana».

Per a una millor comprensió del lector, cal situar el contingut del present treball en l'espai i en el temps. L'espai és la comarca de l'Urgell, tot i que el que ací s'explica no és exclusiu d'aquestes contrades. El temps és el que recula fins a començaments del segle XIX; de més antic probablement tot succeïa igual, però la nostra font d'informació, principalment la tradició oral, no arriba tan endarrera.

Les qüestions objecte d'aquest treball ja foren tractades més àmpliament i detallada l'any 1988 en una publicació de l'ICE de la Universitat Autònoma.¹ Ací ho farem amb més brevetat, perquè l'extensió assignada a la ponència no dóna per a més; i en alguns casos n'explicarem l'evolució fins als nostres dies.

L'ELEMENT HUMÀ

La comarca de l'Urgell és constituïda per tres contrades ben diferenciades: la Ribera del Sió, la Conca del riu Ondara i la Vall del Corb. Però totes elles tenen en comú que són cruïlla de camins, terra de pas. Una comarca des de sempre travessada per importants vies de comunicació que s'estenen en totes direccions.

La circumstància esmentada ha motivat importants moviments migratoris en tots els sentits, però la població sempre ha mantingut la seva identitat. Mai no n'han marxat tants com per quedar despoblada, ni les aportacions foranes no han alterat la seva manera de ser. Els nous vinguts, d'ordinari, s'han integrat al país; i, en temps pretèrits, la majoria procedien de les comarques veïnes. Fou després de la guerra civil de 1936-39 que l'afluència massiva de gent de la resta d'Espanya incidí notablement en el conjunt de la població. Aquesta immigració, poc o molt, ha arribat a totes les localitats de la comarca, però ha estat més abundosa a les poblacions grans, on hi havia més possibilitats de treball.

De totes maneres, la massa d'immigrants de parla castellana s'ha integrat al país pel que fa als costums i a la manera de comportar-se; només l'idioma que parlen indica que procedeixen d'uns altres indrets. Sobre aquest particular, tanmateix, cal fer uns matisos. Els que van arribar grans acostumen a parlar castellà, si bé la immensa majoria entenen el nostre idioma. En canvi, els nats ací són pràcticament bilingües: amb els pares i a voltes entre ells parlen castellà, i amb la gent del país s'expressen correctament en català, majorment les noves generacions que han gaudit d'escola catalana.

Val a dir que la nostra gent és hospitalària i mai no s'ha fet cap discriminació pel que fa a les relacions socials i a la participació en tota mena d'activitats.

Darrerament, es troben entre nosaltres bastants immigrants de procedència marroquina i d'altres països àrabs, i també gent de color de l'Àfrica i de la República Dominicana; però aquestes aportacions de terres llunyanes, ara com ara, tenen poca incidència en el conjunt de la nostra societat. En comencen a tenir en la vida familiar amb alguns matrimonis mixtos.

EL MÓN DEL TREBALL

Jornada laboral

En temps pretèrits, per als nombrosos treballadors que havien de realitzar la seva tasca a l'aire lliure –pagesos i alguns menestrals– el rellotge tenia una importància molt relativa i les hores, com a tals, no comptaven. La jornada es regia per la claror diürna i s'estirava i s'arronsava al llarg de les estacions de l'any. S'acostumava a treballar sense neguits i de tant en tant es feia una parada per reposar una estoneta. D'això els pagesos en deien «anar a beure», i aquestes interrupcions eren més freqüents i dilatades quan el tipus de feina realitzada era especialment penosa, sobretot al temps llarg de l'estiu.

El trasllat al lloc de treball –en el cas dels pa-

gesos, a la finca– entrava dins la jornada laboral i es realitzava a peu, a cavall d'algun animal o en carro. Deien els jornalers que «quan se surt de casa, ja es treballa per a l'amo», tot i que a la nostra comarca abundaven els pagesos petits empresaris que treballaven per compte propi.

Els àpats principals sovint es realitzaven al defora fent una parada més llarga. Tot depenia del tipus de la feina a fer, de l'època de l'any i de si la finca era prop o lluny de casa; sobre aquest aspecte, no es pot generalitzar. La norma general era aprofitar el temps al màxim, fent compatible la feina amb el necessari descans.

El treball al camp és subjecte a tota mena d'inclemències meteorològiques, però el fred, la calor, el vent, la boira, tot i mortificar, permeten anar fent en la majoria de les feines. Un destorb insuperable el constituïa la pluja o la neu; aleshores calia suspendre el treball al defora, tot i que el pagès sempre es podia entretenir a casa; si més no, podia asclar llenya per fer foc.

Darrera les precipitacions, amb la terra humida, tampoc no es podia treballar al camp. Aleshores es dedicaven a altres activitats, com per exemple remenar el femer, reparar algun rastell, treure pedres del conreu, tancar aragalls,

Espectacular imatge del món de la pagesia urgellenca

que ja ha passat a formar part del record de les persones grans. (Fotografia: Salvador Albareda Flaquer. Arxiu fotogràfic del Museu Comarcal de l'Urgell)

fer llenya, etc. El pagès diligent sempre tenia coses a fer i no era gaire benvist estar-se parat i no treballotejar en alguna activitat. Només al cor de l'hivern es podien permetre el luxe de fer una mena de «vacances», la qual cosa consistia a sortir de casa havent esmorzat i plegar d'hora. Era temps de fer companyia al foc a terra i allargar les vetllades a la nit.

La jornada laboral dels menestrals es regia per uns determinats horaris, vigents al llarg de tot l'any. Començaven de bon matí i no plegaven fins al vespre, amb interrupcions per esmorzar i per dinar. S'exceptuava d'aquesta regla els qui treballaven a l'aire lliure, com per exemple els paletes i els teulers, els quals seguien la mateixa norma que els pagesos i havien de plegar si feia mal temps.

Per al pagès que treballava per compte propi, tots els sistemes eren bons; però en no haver-hi uns horaris fixats, la sort dels assalariats depenia de la consciència de l'amo per al qual treballaven.

L'establiment de la jornada de vuit hores, a més de suavitzar la penosa jornada laboral anterior, va possibilitar que l'obrer disposés d'un temps lliure que podia dedicar a altres activitats extralaborals.

De totes maneres, es treballava els sis dies de la setmana; això de fer festa el dissabte –tot el dia o solament a la tarda– és un avantatge més recent.

Majoritari a la nostra comarca, el pagès que treballa per compte propi mai no ha gaudit del modern sistema d'horaris, entre altres motius perquè la seva feina acostuma a ser de temporada i cal aprofitar al màxim el temps disponible. Els que sí que en gaudeixen són els assalariats de l'agricultura, que avui tenen la jornada regulada per uns horaris –més llargs a l'estiu, més curts a l'hivern– i no depenen, com abans, del criteri de l'amo per començar o per plegar de la feina.

Cal dir, però, que el pagès d'avui, gràcies en bona part a la mecanització, s'ha alliberat de les esgotadores jornades de l'antigor; durant algunes temporades no li cal ser tan matiner i fins i tot pot sortir uns dies de vacances. Avui, més que el conreu de la terra, la feina més obligada i que no admet demora és la de tenir cura de la granja, que per a una bona colla de pagesos de la comarca és el complement de l'empresa agrícola. La terra pot esperar, però les bèsties no s'admeten de raons.

Maneres de treballar

Antigament, tot s'havia de realitzar a força de braços amb els estris adients. Només els pagesos disposaven d'una ajuda extra gràcies als animals de treball, tant per al conreu de la terra com per al transport dels productes recol·lectats. A la comarca de l'Urgell, la producció agrària

era molt diversificada. Principalment hi havia cereals, vinya i olivers. També existien algunes zones de regadiu, gràcies a les segles molinals en un principi i posteriorment amb les aigües del canal d'Urgell. Aquesta circumstància feia que el pagès pogués repartir la feina al llarg de l'any, en haver d'atendre cultius que seguien un cicle diferent. Les feines més laborioses eren les que feien referència als cereals, sobretot segar i batre. Veremar i plegar olives no portava tanta pressa i no resultava tan penós. L'alfals i el blat de moro, quan es consolidaren als regadius del canal d'Urgell, en coincidència amb les feines cerealistes de l'estiu, feien treballar de valent els pagesos de la zona regable.

Abans de la industrialització eren molt nombrosos els artesans que atenien les necessitats de la comarca en estris i serveis de tota mena. L'aparició de l'electricitat va permetre mecanitzar els tallers, amb motors i màquines que feien la feina més fàcil i còmoda, i en alguns casos més perfecta, una feina que abans era exclusivament manual.

També sorgiren les primeres empreses pròpiament industrials, en algun cas amb màquines de vapor, però sobretot gràcies a l'energia elèctrica.

Avui, d'aquella abundant artesanía no en queda a penes res. La que estava directament relacionada amb l'agricultura –ferrers, basters, carreters– ha desaparegut al compàs de les transformacions que s'han experimentat al món agrari. I molts altres objectes d'ús domèstic que abans s'adquirien als artesans de la localitat o de la comarca, aprofitant l'oportunitat dels mercats i de les fires, avui són fabricats en sèrie per empreses industrials i es compren als establiments del ram. Fins i tot en els productes típics de la comarca hi ha hagut modificacions: els torronaires d'Agramunt s'han industrialitzat i els terrissaires de Verdú segurament treballen més en objectes ornamentals que en els d'ús quotidià.

Per als pagesos, la modernització ha seguit una evolució més lenta, solament accelerada en els darrers trenta anys. L'aparició de l'electricitat, com és obvi, no va afectar gens les labors agrícoles que s'han de realitzar al defora. La primera millora va venir amb les màquines, amb tracció de sang, destinades a arreplegar la collita de cereals i de farratges: segadores i lligadores. També feren la seva aparició els primers tractors amb rodes de calls, que a més de permetre labors més profundes, possibilitaren el funcionament de les màquines de batre. Però la veritable transformació vingué amb la generalització dels tractors amb rodes de goma i les recol·lectores. A més de tota mena d'estrís i màquines que permeten al pagès realitzar la feina amb rapidesa i sense tan esforç físic.

Les màquines ens ajuden, però en certa ma-

nera ens esclavitzaven, perquè s'ha de treballar al seu ritme i elles no es cansen mai. Antigament, d'ordinari les feines es realitzaven d'una manera assossegada i l'expressió més patent d'aquesta tranquil·litat d'esperit eren les cançons i les cobles que acompanyaven qualsevol activitat laboral. Cantar mentre es treballava, al camp o al taller, era una pràctica freqüent i generalitzada. Avui els motors fan soroll i, si se sent alguna música, surt d'un transistor. A més, les comoditats actuals no són gratuïtes, de vegades els neguits i el ritme frenètic vénen motivats perquè cal pensar en amortitzacions. Abans també hi havia gent que manllevava diners per adquirir elements de treball, per exemple un pagès per comprar una mula, però ni les persones ni els animals no es poden explotar al màxim com avui es pot fer amb un tractor o una màquina qualsevol. El pagar deutes també s'havia de fer a poc a poc i no servia de res tenir pressa.

Si han canviat les coses en els llocs de treball, també és diferent la manera d'accedir-hi. Ara és freqüent acudir a la feina amb un vehicle, de dues o de quatre rodes; i si això és vàlid per a les empreses que radiquen en la pròpia població, és obligat quan es treballa fora de la localitat. I no cal dir en el cas dels pagesos, que sempre tenen la feina lluny de casa. Avui és rar veure algú pels nostres termes que vagi a peu.

Sortides laborals

Si no s'emigrava a terres més llunyanes, a la comarca les sortides laborals quedaven reduïdes a unes poques opcions: continuar l'empresa familiar, aprendre un ofici en un taller artesà o llogar-se de mosso de pagès. La manca d'empreses industrials limitava molt les possibilitats.

Pel que fa a les noies, si no es volien moure de casa podien triar entre aprendre un ofici propi del seu sexe –cosidores, cotillaires, pentinadores, etc.–, anar a fer feines per les cases o agafar treballs eventuals a l'agricultura: birbar, donar gavells al segar, veremar, collir olives, etc. Però una bona quantitat de noies de famílies humils es decantaven per llogar-se de minyones de servei.

Com un membre més de la família, les minyones de servei feien estada completa a la casa on estaven llogades. La seva jornada laboral depenia de la feina que hi havia, sense cap limitació horària; només els dies festius gaudien d'unes estones de temps lliure.

Entre les minyones calia distingir la cuinera, que tenia cura de tot allò relacionat amb la cuina, i la cambrera, encarregada de les altres feines de la casa: fer llits, rentar roba, endreçar, etc. De vegades, les més jovenetes també es llogaven de mainaderes.

Tampoc no era el mateix servir en una casa de pagès que en una família benestant, on la feina sempre era més polida. I l'ideal era anar a servir a la casa d'uns senyors de Barcelona; en aquest darrer cas, ben cert que s'allunyaven de la família, però hi havia l'al·licient de freqüentar ambients més distingits i, fins i tot, de poder acompanyar els senyors prop del mar o a la muntanya les temporades d'estiueig.

«Anar a servir», com en termes populars es denominava el llogar-se de minyona, interessava per dos motius principals. En primer lloc, perquè a més del salari es guanyaven la manutenció. I, també, perquè aprenien a portar la casa, la qual cosa els facilitaria tirar endavant la família el dia que es casessin. Era un aprenentatge domèstic sota la direcció de la mestressa, que es comportava sovint com una segona mare.

Semblantment a les minyones, els mossos de pagès feien estada a casa de l'amo, menjaven a taula i dormien a la pallera; aquesta darrera cosa no significava cap discriminació, perquè era costum a les cases de pagès que els nois dormissin en aquella dependència, de manera que no estrenaven matalàs i llençols fins el dia que es casaven.

Un dels motius de dormir a la pallera era que allí, dins o prop de l'estable, era més avinent tenir cura dels animals de treball durant tota la nit.

Els mossos es llogaven per anyades, de Nadal a Nadal. Si no completaven el contracte, per determinar el salari devengat prenen per base l'anomenada «tarifa del mosso», que assignava una quantitat convencional a cada un dels mesos de l'any, d'acord amb la feina pròpia de cada mes. El càlcul, una simple regla de tres, per a més seguretat i confiança de les parts l'acostumava a realitzar una persona amb estudis superiors.

Entre els mossos hi havia categories. El de mules, com el seu nom indica, menava els animals de treball, a la reu i al carro, i en tenia cura les vint-i-quatre hores del dia. Al mosso d'aixada se li encarregaven les altres feines no relacionades directament amb els animals. I el mosset era com un aprenent de pagès, un noi jovenet que realitzava encàrrecs i feines senzilles. En empreses importants, amb major nombre de llogats, un dels mossos de mules tenia la categoria de «mosso major», el qual, per delegació del propietari, dirigia tots els treballs de l'explotació.

En empreses familiars, en què l'amo era tan pagès com ell, el mosso era com un membre més de la família.

Quan un noi es casava, deixava d'anar a mosso, tot i que gairebé sempre continuava a l'agricultura. Es convertia en jornalero o bé, amb els diners estalviats durant aquells anys de joventut, s'establia pel seu compte i es convertia en mitger o masover. Aleshores era possible co-

mençar amb mitjans reduïts i, a poc a poc, treballant i estalviant, anar ampliant l'explotació. Cal remarcar que en aquest millorament social hi influïa força el tarannà de la dona que havia pres per muller.

Els nois que optaven per aprendre un ofici menestral començaven d'aprenents, seguien de fadrins i, en casar-se, semblantment als mossos, més de quatre posaven taller o botiga pròpia, la qual cosa gairebé sempre aconseguïen, si no en la mateixa població, en altres de properes o de les comarques veïnes. Els contractes d'aprenentatge es feien per tres anys i durant aquest temps l'aprenent no cobrava cap sou i només aprenia l'ofici. Feia vida a la casa de l'amo i aquest, quan li venia de gust, li donava alguna gratificació.

També els fadrins feien estada completa a la casa de l'amo, però aquests, com és natural, cobraven un sou cada mes.

Els tallers o obradors de la menestralia tenien un marcat caràcter familiar i l'absència de grans empreses afavoria l'emancipació dels fadrins que volien establir-se pel seu compte.

Amb finalitat laboral només estudiaven els membres de famílies benestants i els fills dels pares que ja tenien carrera; però solament els nois. Més endavant, una sortida per a les noies fou estudiar per ser mestresses d'escola o llevadores. Com en el cas dels menestrals i dels pagesos en què l'hereu seguia l'empresa familiar, també en les professions liberals era freqüent que el fill cursés els mateixos estudis que el seu pare.

Una possibilitat d'estudis superiors era anar al seminari (en termes populars, «estudiar per capellà»). Un camí que agafaven bastants nois de famílies humils.

No cal dir que en la mentalitat de l'època que principalment havia de guanyar-se el pa era l'home. I la sortida natural de les noies era el matrimoni i tenir cura de la família, a part de les que, amb vocació religiosa, ingressaven en un convent.

Quan va arribar la primera industrialització, el rol assignat a la dona va provocar que fins i tot es considerés impropï que una noia anés a treballar a una fàbrica, perquè pensaven que aquest tipus de treball li destorbaria d'aprendre les feines pròpies de la condició femenina: fer el menjar, cosir, etc.

És evident el canvi experimentat en el transcurs d'unes poques generacions. La industrialització ha creat diversitat de llocs de treball, tant per als homes com per a les dones. I semblantment ha passat amb la proliferació dels establiments dedicats a serveis. La majoria dels antics oficis artesans han desaparegut com a tals i la transformació més espectacular potser ha estat en l'agricultura.

Han desaparegut completament les figures del mossos de pagès i de la minyona de servei que feien estada a casa de l'amo. Ara, evidentment,

també hi ha jornalers agrícoles i dones de feines domèstiques, però tant els uns com les altres treballen a hores. I semblantment podem dir dels aprenents i fadrins de l'antiga menestralia. Aquella relació quasi familiar entre amos i assalariats ha passat definitivament a la història.

Avui és pràcticament impossible que un pagès s'estableixi pel seu compte si no disposa d'un patrimoni inicial. Més encara: hereus amb una bona propietat es passen a la indústria o als serveis com a assalariats i conreen les seves finques durant el temps que els deixa lliure la seva jornada laboral i per les vacances.

La persona que vol promocionar-se i passar de cobrar un jornal a empresari ho fa sovint amb un establiment comercial o de serveis. I també amb activitats relacionades amb la construcció: paletes, pintors, lampistes, electricistes, etc.

La generalització dels estudis com a sortida laboral és cosa de vint-i-cinc o trenta anys. Avui són molt nombrosos els joves d'ambdós sexes que acudeixen a la Universitat, sense comptar els estudis de rang inferior que capaciten per a altres activitats.

El més remarcable de tots els canvis efectuats en les sortides laborals és la massiva incorporació de la dona al món del treball en tots els àmbits: en els que sempre havien estat propis de la condició femenina i en els que tradicionalment només ocupaven els homes.

LA CASA

En temps passats, sobretot als pobles rurals, per identificar una persona n'hi havia prou amb preguntar-li de quina casa era. En la majoria dels casos, avui això no és possible, perquè una gran proporció dels habitants de la comarca, de «casa», en el sentit de seu d'un llinatge, no en tenen. Avui, de cara al públic, es tenen nom i cognoms, un habitatge, una professió; i de cara als organismes oficials es té un número d'identificació: d'identitat, fiscal, sanitària o del que sigui. Això del número abans era impensable.

Deien en el passat que «la casa només dóna estada», expressió amb què volien significar que no calia preocupar-se gaire de les seves comoditats, perquè els ingressos econòmics que havien de fer prosperar una família s'havien de buscar en un altre indret. A més, la gent era de pena, no els feia por patir.

Avui, en canvi, es diu que «la casa és el cel d'aquest món» i tothom procura dotar-la del màxim confort.

No cal dir que el canvi en aquesta manera de pensar ha estat motivat, en bona part, per l'augment del nivell de vida, la qual cosa permet destinar a l'habitatge uns recursos que en al-

tres èpoques un gran nombre de famílies havien d'aplicar a les necessitats més peremptòries.

També és evident que abans no es podia disposar dels serveis públics que es tenen actualment: aigua corrent, energia elèctrica, telèfon, gas, etc. Ni s'havien inventat la munió d'electrodomèstics que fan més còmodes i ràpides les feines de la llar. Aquestes feines havien estat des de sempre atribuïdes a les dones, però la tendència actual és que també es dediquin a fer-les els homes, i això per més d'un motiu. D'una banda, es tendeix a igualar el paper assignat a cada un dels sexes en la vida social; també hi compta el treball de la dona fora de la llar, que estimula el marit a ajudar-la; i, finalment, hi ha els estris moderns, que faciliten les tasques domèstiques sense necessitat de ser un especialista en la matèria.

En temps pretèrits, cada família disposava d'un habitatge, més petit o més gran, però «de l'abisme fins al cel», segons l'expressió clàssica. Els pisos eren una excepció i, en tancar la porta del carrer, es barrava el pas a tota persona estranya.

Elements imprescindibles d'una casa típica d'aquesta comarca eren l'entrada, l'estable i el celler; la cuina, el rebost, la sala i les habitacions; i, al capdamunt, les golfes.

L'estable no era una exclusiva dels pagesos, perquè els animals, a més d'ésser un element de treball, constituïen l'únic mitjà de transport de l'època. L'estable era el garatge.

La cuina, amb el foc a terra, centrava la vida familiar bona part de l'any, sobretot a l'hivern, perquè era l'únic indret de la casa amb calefacció. Ben cert que gràcies al baf dels animals un altre lloc amb bona temperatura era l'estable, un indret que s'aprofitava més d'una vegada per passar la vetllada –les dones cosint o fent labors– quan el grup de persones no cabia a la cuina.

El foc a terra era l'element més important de les cuines de l'antigor per tal de preparar el menjar de la família. Constituïen estris complementaris els escremalls o cremalls; els llemens, per sostenir les olles per les anses; el mosso o mozza, per sostenir el plat o la cassola; els trespeus, els aumolls o molls, etc. Entre el parament de la cuina es podrien esmentar utensilis de ferro i d'aram, de terrissa, plats de ceràmica fosca, coberts de fusta; l'aigüera, de pedra; els càntirs de Verdú; la tenalla per emmagatzemar aigua; i, sota els fogons, la cendrera per guardar la cendra que diàriament es recollia de la llar del foc.

A les habitacions de dormir eren freqüents les alcoves, closes amb cortines. Els matalassos sempre han abundat a la nostra comarca, però en cases més humils també es podien trobar màrfegues de palla i llits de posts i bancs. Una habitació completa disposava d'un rentamans

amb el gerro de l'aigua per atendre la higiene personal.

Una cambra de la casa era destinada a pastador, en aquelles èpoques en què la gent s'elaborava el pa a casa i el coïa al forn públic. Allí es podien veure la pastera gran, les escaletes, els sedassos per passar la farina, i pastetes més petites per dur la pasta al forn.

A més de la rentada normal, periòdicament les mestresses passaven bugada, per tal que la roba quedés ben neta i desinfectada. Passar bugada era una tasca lenta i laboriosa. La roba es col·locava en un cossi i a sobre de tot, entre dos draps ben nets, es posava un sostre de cendra; s'anava tirant al cossi aigua escalfada en una caldera i en passar per la cendra es convertia en lleixiu. Una vegada amarada la roba, l'aigua que s'escorria per una obertura lateral al fons del cossi es tornava a escalfar, i es repetia el procés esmentat durant unes hores, fins que a la mestressa li semblava que ja n'hi havia prou; una vegada esbandida amb aigua clara, la roba bugadejada deixava una agradable flaire de net.

A les cases dels pobles, i també a les viles si la situació del carrer ho permetia, era d'agrair el complement d'un terrat o eixida encarats a migdia. I, si el corral podia ser al peu de casa, millor que millor.

Per als propietaris que collien vi, el cup al costat del celler era un bon avantatge. I, per a tot-hom, les golfes constituïen un espai per conservar certs aliments i acollir objectes en desús.

Sobretot pel que fa als pobles petits, l'aspecte exterior del tipus d'habitatge descrit no ha canviat gaire; però els interiors són avui completament desconeguts. Es va començar per treure les alcoves, deixant les habitacions «a l'anglesa», com es deia aleshores. Més endavant el servei d'aigua corrent i clavegueres va possibilitar totes les altres reformes a la cuina i la instal·lació de cambres de bany. Vingueren posteriorment els electrodomèstics. Ja amb anterioritat el terra de guix o la rajola vermella havien estat substituïts pel mosaic o similars. I els estables es van convertir en garatge.

A més de tot això, a les poblacions més grans han fet acte de presència els blocs de pisos, tot i que també abunden els habitatges unifamiliars: xalets amb jardí, cases adossades, etc.

Els blocs de pisos, a més de la propietat horitzontal, han fet sorgir una entitat nova: les comunitats de veïns, les quals són com un «municipi» en petit, amb els seus estatuts i reglaments, serveis comuns, quotes a pagar, etc.

L'ALIMENTACIÓ

En èpoques pretèrites, per a l'alimentació familiar la gent es gaudia, principalment, del que recol·lectava a les finques i del que elaborava a casa. Una gran majoria es dedicaven a l'agricultura i una empresa familiar agrària, suficient i equilibrada, havia de recollir cereals panificables i de pinso, vi i oli per al propi consum, hortalisses i fruites diverses. També calia comptar amb el corral familiar, els estadants del qual consumien els subproductes de l'explotació agrícola, que per a una bona colla de famílies no era gran cosa més que un mitjà de subsistència, sense gaires excedents.

També els propietaris rics atenien en primer lloc el proveïment de la casa, tot i disposar, òbviament, de més productes disponibles per a la venda. La diferència és que els uns conreaven directament i els altres ho feien per mitjà de masovers o mitgers. Semblantment, nombroses famílies menestrals i de professions liberals disposaven de terres en propietat, hort i corral.

La base de l'alimentació, sobretot per a les famílies humils, era el pa, de més o menys qualitat, que pastaven periòdicament i coïen en els forns públics. Ben cert que a les viles també hi havia fleques, la qual cosa significa que algunes famílies adquirien el pa tal com ho fem actualment.

L'evolució en l'elaboració i en el consum del pa potser va ser el primer pas en els profunds canvis que ha sofert tot el que fa referència a l'alimentació. En primer lloc, probablement ja entrat el segle XX, es va deixar de pastar a casa i s'adquirí aquest producte a les fleques, però en una quantitat suficient per tal que durés uns quants dies. Acostumats al pa eixut, menjar pa tou, del dia, es considerava un luxe propi de senyors.

La guerra civil de 1936-39 i les penúries de la postguerra foren un parèntesi, millor dit, una reculada, en aquest procés de millorament: racionaments, estraperlo, pa moreno, etc. Solament els productors de blat podien aconseguir legalment una quantitat de farina panificable per al seu propi consum.

Però això es va acabar i actualment fa anys que no solament ha minvat el consum de pa, sinó que és habitual adquirir-lo recent elaborat i de tota mena de mides.

L'abundant oferta de productes alimentaris, molts d'ells preparats a punt de coure, ha fet perdre l'interès que hi havia abans a criar bèsties a casa, tot i que de corrals familiars encara n'hi ha; però d'ordinari les bestioles que els habiten són alimentades amb pinsos compostos.

Una cosa semblant es pot dir dels horts, molt nombrosos encara en algunes poblacions de regadiu, però sovint conreats per jubilats, persones en atur o bé obrers industrials que hi dediquen el seu temps lliure. El pagès jove que

per viure necessita remenar molta terra rares vegades es pot dedicar a la feina pacient i laboriosa del conreu d'un hort.

La indústria del fred en tota la seva gamma ha revolucionat el sistema alimentari de les nostres poblacions. La comarca de l'Urgell, terra endins, només coneixia els productes frescos de la mar, principalment sardina, a les temporades en què no feia gaire calor. La lentitud dels mitjans de comunicació no permetia gran cosa més i calia conformar-se amb la pesca salada, abundant i apreciada: bacallà, congre, arengades, etc.

Ara, a més dels congelats de tota mena, també es disposa de peix fresc en abundància. I no crida tant l'atenció el poc peix que es pot trobar –abans n'hi havia més– en els riuets i entollades de la comarca, o al canal d'Urgell durant les temporades del tancament de l'aigua.

El fred industrial també ens permet gaudir de tota una colla de productes abans inexistents en el mercat. Per exemple, certs tipus de preparats càrnics i molts derivats de la llet, que en èpoques pretèrites quedaven reduïts al formatge i la mantega. Una llet que anys endarrera solament es podia adquirir a les vaqueries en precàries condicions higièniques.

Els frigorífics de l'antigor eren els cellers de les cases i, com és natural, les possibilitats de conservació dels aliments en aquestes condicions eren molt limitades. Més efectius eren els resultats de les golfes ben airejades per als productes que s'havien d'assecar. Els esmentats indrets i altres estances interiors de les cases constituïen, en conjunt, el rebost familiar que les mestresses previsoras procuraven tenir ben proveït, d'acord amb les possibilitats de cadascú.

Ara, si a l'habitatge hi ha espai, de rebostos proveïts també se'n troba, però per als productes càrnics l'element imprescindible és el congelador, o el frigorífic si s'han de consumir aviat. Avui no cal salar ni confitar en tupins plens d'oli, com es feia abans amb els productes de la matança del porc; del congelador la carn sempre surt fresca, no cal dir pel que fa a la temperatura, i també en el sentit de recent preparada. I els qui, pel motiu que sigui, no es poden permetre el luxe d'emmagatzemar productes tenen el rebost al supermercat més proper.

El gel sempre ha estat un element apreciat i també ho era a la nostra comarca; en cas contrari, no tindria explicació l'existència dels nombrosos pous del gel que encara es conserven, ara només com a record.

Cal pensar que aleshores, més que per conservar aliments, utilitzaven el gel per refrescar begudes i també amb finalitats terapèutiques. Ignorem per quins motius els pous caigueren en desús, però la veritat és que transcorregueren molts anys sense poder gaudir d'aquest element a l'estiu. Molt més cap ací, aparegueren

les barres de gel produït industrialment, la qual cosa va possibilitar l'ús de les neveres, que l'utilitzaven per mantenir la frescor.

Una altra novetat, que podem fer extensiva a tota mena d'articles de consum, alimentaris o no, són les periòdiques ofertes que fan els establiments comercials a causa de l'enorme competència existent. Més ben dit, de productes en oferta n'hi ha sempre, i deu donar resultat, perquè el sistema es manté. Abans, en què no era possible desplaçar-se gaire lluny per anar a comprar, això de les ofertes, en el sentit en què ara es fa, era una cosa desconeguda. Tirant llarg, les cases comercials repartien calendaris a la clientela a fi d'any o a la xocolata hi sortien «cromos».

Les sortides de la pròpia localitat per anar a comprar només es feien dels poblets a les vil·les els dies de mercat i per les fires, tot i que el mercat de Tàrrrega atreia gent fins i tot d'altres poblacions importants de la comarca.

Dèiem abans que ha minvat i ha perdut importància el consum de pa, i una cosa semblant podríem dir d'un altre element imprescindible per a la vida humana: l'aigua. Avui, exagerant una mica, es pot dir que l'aigua en estat natural s'utilitza per a moltes coses, per rentar, per banyar-se, per regar, per a usos industrials, i fins i tot serveix per beure. Perquè per una colla de motius, i no és el menys important la contaminació dels rius, de l'aigua que raja de l'aixeta de casa no se'n beu gaire. Com a mínim, es consumeix aigua embotellada; i no parlem, sobretot a l'estiu, de la munió de refrescos que tenen l'aigua com a matèria primera.

Per acompanyar els àpats, la beguda tradicional és el vi, però actualment la cervesa li fa bastant la competència. Tot plegat és una mostra de l'augment dels recursos disponibles per a l'alimentació, avui més variada i, en certa manera, més sofisticada.

L'ENSENYAMENT

En èpoques pretèrites, el nombre d'analfabets era elevat, i no era pas perquè no es tingués un respecte, gairebé una veneració, per la gent de carrera, que és tal com es coneixien popularment les persones amb estudis superiors. Entre la gent humil més aviat es considerava que, per al tipus de feina que haurien de realitzar els seus fills, l'ensenyament no era prioritari. Però aquesta situació, en bona part, també venia motivada per la necessitat que tenien moltes famílies de posar aviat a treballar els petits.

Els nens anaven a «estudi», i les nenes, a «costura». L'escola de les nenes rebia aquest nom perquè una part essencial de l'ensenyament era el cosir i altres labors. Un alumne sortia ben ensenyat si sabia llegir, escriure i les quatre regles: sumar, restar, multiplicar i

dividir.

Als pobles on hi havia escola, l'encarregat d'aquesta a l'hivern feia «repàs». Era una escola d'adults on es repassaven les matèries apreses durant l'edat escolar. Se n'aprofitaven els nois que ja treballaven, i les noies no acostumaven a anar-hi.

A la nostra comarca, al costat de l'escola pública sempre hi ha hagut centres privats, la majoria religiosos. Als pobles petits sovint era el senyor rector de la parròquia qui ensenyava les primeres lletres als infants.

Ja hem dit abans en què consistia l'ensenyament més elemental, que es completava amb nocions d'història, de geografia, de ciències, d'urbanitat, etc., però tot dintre l'ensenyament primari més o menys ampliat.

Més cap ací, es va començar a ampliar estudis amb el que aleshores en deien batxillerat elemental; però acudir en massa als instituts és una cosa recent, i encara n'és més estudiar idiomes i informàtica.

És evident que avui, encara que un no s'hagi de guanyar la vida amb activitats que requereixin estudis especials, tot el que darrerament s'ha esmentat és convenient de cara a adquirir una cultura general.

RELACIONS FAMILIARS

Pel que fa a les relacions familiars, certament hi ha hagut canvis des de l'antigor fins ara. S'ha flexibilitzat l'autoritat paterna i els fills gaudeixen de més llibertat de moviments; però parlant en general, les famílies es mantenen unides.

Per qüestions d'interessos o per incompatibilitat de caràcter, de conflictes n'hi ha hagut sempre. La diferència és que abans la pressió social tendia a dissimular-los i ara, amb més llibertat en tots els conceptes, afloren amb més facilitat a l'exterior.

Parelles de fet, mares solteres, divorcis, casaments civils, totes aquestes situacions haurien estat molt malvistes en altres èpoques. Avui, en canvi, d'acord amb la manera de pensar de cadascú, són acceptades o simplement tolerades, però ningú no se n'escandalitza.

Abans era costum que un dels fills –l'hereu o la pubilla en famílies amb patrimoni– es quedés a casa al costat dels pares. Continuava l'empresa familiar i atenia els seus progenitors fins a la seva mort. També, d'ordinari, continuaven formant part de la família els fills o les filles que es quedaven solters.

Actualment, tot i mantenir bones relacions amb els pares, sovint el fill, quan es casa, ocupa un habitatge propi, abandona el domicili patern, la qual cosa afavoreix que algunes poblacions creixin més urbanísticament que no pas demogràficament. Aquest cas es dona fins i tot quan el fill continua treballant conjuntament

amb el pare.

En altres èpoques, en absència d'assegurances socials, quan el pare i la mare es feien vells necessitaven ineludiblement que un fill els acollís i en tingués cura. Era un cas raríssim i objecte de rebuig social que un fill abandonés el pare o la mare, o que els portés a un asil.

Ara les pensions de jubilació proporcionen als ancians una major independència econòmica i aquests no han de dependre tant dels fills en deixar de treballar, per l'edat o la falta de salut. I quan ja no es poden valer per ells mateixos, d'ordinari són els fills qui en tenen cura fins al darrer moment; tot i que avui no és tan malvist que siguin ingressats en un establiment geriàtric.

Val a dir, però, que la reduïda dimensió d'alguns pisos moderns, el treball dels dos membres del matrimoni, a voltes exigències sanitàries, dificulten atendre correctament un ancià a la pròpia llar. Fins i tot alguns pares, precisament per no ser un destorb, prefereixen una residència d'ancians.

CALÇAR I VESTIR

La moda, en el sentit que l'entendem avui dia, no existia a l'antigor per a la majoria de la gent. No es podia canviar gaire sovint, la roba s'aprofitava, i, pel que fa a la de treball, eren freqüents els sargits i els pedaços.

Hi havia diferències remarcables entre el vestuari de la gent treballadora i el de les persones benestants. Entre els pagesos i els menestrals abundaven les bruses, els vestits de vellut, les gorres, la faixa i, per abrigar-se, el tapaboques. De més antic també s'havia utilitzat l'anomenada «calça curta» (o sigui, uns pantalons fins a sota genoll) i la «gorra musca» o barretina morada. Les jaquetes i levites, el barret i la capa, eren cosa de senyors. Les dones es vestien amb gipons, sacs i faldilles, i ja més cap ací s'utilitzaren les bates i vestits de cos sencer. Era impensable anar sense mitges.

Per a la gent treballadora, el calçat més generalitzat eren les espadenyes. Les dones portaven mocador al cap i el pentinat femení més habitual era el monyo. A les nenes se'ls feien trenes; per arrossar els cabells s'utilitzaven uns molls expressos per a aquesta finalitat.

Pel que fa a la indumentària, més que en l'aparició de nous tipus de fibres i teixits, el canvi més espectacular s'ha produït en una de les funcions tradicionalment atribuïdes a la roba. Antigament, es feia bona aquella dita popular «el que atura el fred atura la calor», perquè fins i tot a l'estiu tant els homes com les dones, quan sortien al carrer, només deixaven al descobert la cara i les mans. Aleshores, a més de servir per abrigar i embellir la persona, la roba s'utilitzava per «tapar» el cos, per prote-

gir-lo de mirades indiscretas; una funció, aquesta darrera, que avui ha perdut molta importància en el sentir popular.

RELIGIOSITAT

No cal dir que, en parlar de religió, ens referim a la religió catòlica, perquè en aquells temps no n'hi havia cap més. Tothom estava batejat i eren escassíssims, per no dir inexistent, els qui en els moments més solemnes de la vida no es comportaven d'acord amb les normes de l'Església. A les ratlles que segueixen, ens referirem a algunes de les manifestacions externes de la religiositat que impregnava la vida social dels nostres pobles.

Eren nombroses les confraries existents a les parròquies i una que mai no faltava era la del Roser. També sota l'advocació d'algun personatge celestial hi havia germandats de socors mutus que ajudaven els socis en cas de malaltia o en qualsevol altra necessitat.

Més que els dies i els mesos del calendari, eren les celebracions religioses les que marcaven època i servien de punt de referència per a qualsevol activitat. Ja hem parlat abans que els mossos de pagès es llogaven de Nadal a Nadal. Solament com a mostra, posarem uns exemples referits a la Mare de Déu d'Agost. Aquesta data, després d'arreglar la collita, era el dia de pagar les conductes als professionals —metge, apotecari, manescal— i de passar comptes amb els artesans que durant l'any havien fiat els seus treballs al pagès. Entre les dues marededús, la d'agost i la de setembre, era el temps de desnonar els mitgers. I era també la Mare de Déu d'Agost qui s'emportava molta canalla cap al cel, en al·lusió a l'elevada mortalitat infantil, que precisament s'incrementava a l'època de les calors.

La majoria de les festes populars dels pobles tenien una motivació religiosa directa. Una mostra típica de la religiositat popular era el rés del sant rosari en família. Durant la Quaresma es complien, parlant en general, les normes relatives al dejuni i abstinència de carn; també durant aquest període se susprenien les sessions de ball, considerades una diversió frívola, la qual cosa era una veritable mortificació per al jovent.

Alguns esdeveniments religiosos com els que s'esmenten a continuació gaudien d'un especial relleu en la vida de les localitats. Les anomenades «confessions», com a preparació general al compliment pasqual. Les prèdiques extraordinàries en temps quaresmal i les «missions», que duraven uns quants dies els anys que se celebraven. Les visites pastorals del bisbe de la diòcesi, aleshores molt espaiades en el temps, mobilitzaven tota la població. Les processons de «pregàries» per demanar aigua en temps de sequera, durant les quals es

treien imatges votives.

Sense necessitat d'entrar en detalls, és evident el canvi experimentat en els darrers dècennis. A més, ni que sigui en forma minoritària, han fet la seva aparició els adeptes a altres religions que gaudeixen de la llibertat existent avui sobre aquest particular.

VIDA SOCIAL I ACTIVITATS COMUNITÀRIES

Els precaris mitjans de comunicació feien que la vida social quedés reduïda a la pròpia localitat. El mot «turista» hauria estat incompreensible per als nostres avantpassats, perquè solament esdeveniments familiars, festes majors, aplecs i fires convidaven a sortir del poble, i la majoria de les vegades tampoc no anaven gaire lluny. No cal dir que els viatges es feien a peu o a cavall d'un animal, i els més còmodes en tartana. Tan sols si s'havia de fer un llarg recorregut s'utilitzaven els transports públics: els anomenats «cotxes de cavalls» o diligències, el ferrocarril i, ja més cap ací, els automòbils de línia.

Els ajuntaments anaven escassos de recursos i el sistema més utilitzat per realitzar una obra comunal era la jova, o sigui, el treball personal de cada veí.

Entre els serveis públics, es pot esmentar la dula, el ramat comunal que diàriament treia a pasturar el duler. A la nostra comarca, la dula era constituïda per animals de treball, principalment rucs i someres. El dia que el pagès no necessitava la bèstia, la portava a la dula i així s'estalviava de donar-li menjar a casa. Com a retribució pel seu treball, el duler rebia periòdicament una quantitat en diner o en espècie, moltes vegades un pa.

El «nunci» o pregoner era el funcionari públic que feia les crides o pregons per assabentar el veïnat de les disposicions de l'autoritat o de qualsevol altra cosa d'interès general. Usava un instrument de vent i repetia la crida en diferents llocs del poble.

En poblacions més importants, el *sereno* recorria els carrers durant la nit en funció de vigilància i, si s'esqueia, ajudava els veïns en qualsevol necessitat. En el seu recorregut nocturn «cantava» les hores i assabentava del temps que feia.

En alguns pobles, per tenir cura de la neteja i ornamentació del temple, tocar les campanes, ajudar en les celebracions religioses, etc., hi havia els sagristans, una feina gratuïta que els veïns realitzaven per torn. En altres pobles, la neteja i ornamentació del temple anava a càrrec de les majorales d'alguna confraria, sovint la del Roser.

Les campanes de les esglésies eren el mitjà de comunicació més utilitzat per assabentar de les notícies, convocar reunions, solemnit-

zar festivitats, etc. O simplement assenyalar les hores del dia. En alguns pobles, el campaner era una persona determinada, sempre la mateixa.

Entre els tocs de l'àngelus del matí, migdia i vespre, transcorria la vida de la nostra gent. Entremig, hi havia tots els altres tocs: de bateig, de morts, de sometent, de foc, de tempesta, etc. A més, les campanes brandaven per anunciar qualsevol celebració religiosa: misses, rosaris, novenes, etc.

En algunes poblacions, aixecaven la campana a punta de dia per anunciar que calia reprendre el treball. És curiosa la forma com ho feien a Verdú, tota vegada que amb el nombre i la combinació de les batallades anunciaven el temps que feia.

Segurament el campanar més proveït era el de Tàrrega, que disposava de set campanes, cada una d'elles amb un to diferent, la qual cosa permetia moltes combinacions de tocs.

En algunes localitats, com per exemple a Agramunt i a Vallbona de les Monges, després del toc de l'àngelus del vespre feien tocar una bona estona la «campana dels perduts», amb la finalitat d'orientar qualsevol persona que es trobés esgarriada al defora. La campana dels perduts d'Agramunt rebia el nom de «la Garranyeu».

També a Agramunt, el toc de tres quarts de vuit del matí era una reminiscència de l'ofici que en èpoques pretèrites celebrava diàriament la comunitat de preveres beneficiats.

ESPORTS, JOCS I DIVERSIONS

En temps antics, abundaven els jocs per entretenir-se, practicats tant pel jovent com per la gent gran; però només es podien considerar pròpiament esport les curses a peu que se celebraven amb ocasió de festivitats i el joc de la pilota, també conegut com a «pilota a mà». Per practicar aquest darrer, la majoria dels pobles disposaven d'un indret adient, que rebia el nom de «botador».

L'esport, entenent com a tal l'exercici físic amb la finalitat, més o menys remota, de fer salut, era completament desconegut. I molt menys encara existia l'esport espectacle.

Posteriorment s'introduí el futbol, que els nois jugaven en un descampat o a les eres propres al poble. I són molt més recents els nombrosos esports que avui es practiquen.

Entre els jocs, estava molt generalitzat el de les bitlles, que avui sembla reviscolar. Els jocs de cartes, en les modalitats senzilles que no constitueixen cap vici, també eren molt abundants per passar unes estones de lleure, en rotllets al carrer o en un establiment públic. No cal dir que en locals tancats també s'organitzaven partides dels anomenats «jocs prohibits», però els qui hi participaven tenien mala

**Grup de caçadors
prop del Pilar**

d'Almenara,
indret geogràfic i
històric emblemàtic de
la comarca de l'Urgell.
Anys trenta. (Fotografia:
Salvador Albareda
Flaquer. Arxiu fotogràfic
del Museu Comarcal de
l'Urgell)

fama. A les poblacions més grans també hi havia afecció al billar.

Els jocs que practicaven els infants eren nombrosos i variats, uns més quiets i uns altres més moguts. Es poden esmentar, sense que la relació sigui exhaustiva: lladres i civils, truques i patacons, todes, *media-entera*, gep, boli, cuit, clitxo, fer córrer el cercol... També hi havia: saltar a corda, agulles boniques, ossets, la *rueda*, el plam, etc.; aquests darrers, més propis de les nenes.

Per als adolescents i joves, eren entreteniments propis de les llargues vetllades d'hivern explicar endevinalles, el joc dels disbarats, la mona, etc. Ara bé, la diversió preferida pel jovent era el ball, que sovint se celebrava a la plaça del poble si no es disposava d'un local adequat. El ball de parella, a l'antigor, tenia les seves normes, i la més important era que la noia havia d'esperar que un noi la tragués a ballar. Als saraus, una noia mai no acudia sola, sempre anava acompanyada d'un familiar o d'una persona gran de confiança. Durant les festes majors, sovint a la noia se li buscava «compromís», o sigui, un noi amb el qual ballava tots els balls. Es tractava d'un «compromís» temporal, que només durava aquells dies. No cal dir que quan una noia festejava tenia el ballador assegurat.

Als pobles petits, de balls amb músics només n'hi havia per la Festa Major i pel Roser; els altres diumenges s'havien de conformar amb algun aficionat que tocava el violí o l'acordió; vingueren després els pianos de manubri i les gramoles, que permetien renovar el repertori amb més facilitat. Als pobles, quan llogaven orquestra, era costum que els veïns, per torn, s'encarreguessin de l'allotjament i de la manutenció dels músics.

Els aplecs i les fires també eren ocasió de concorregudes sessions de ball. Ja era ben entrat el segle XX quan féu la seva aparició la sardana.

LES FESTES TRADICIONALS

Hi ha una colla de festes tradicionals que tots els pobles celebraven i que continuen celebrant-se, tot i que amb algunes modificacions i afegits. Esmentem les principals.

Les diades nadalenques, amb la missa del gall i l'adoració del Nen Jesús; els pessebres, el fer «cagar la soca», les ensarronades dels Innocents, l'home dels nassos el darrer dia de l'any.

Els Reis d'Orient, que avui han guanyat solemnitat amb les cavalcades, els repartiments

públics de regals, etc. Abans eren unes festes més casolanes, però l'ingredient principal sempre ha estat la il·lusió dels infants.

Sant Antoni Abat, amb la missa solemne, la benedicció dels animals, la desfilada dels Tres Tombs. En algunes poblacions es rifava un porc i cloïa la festa un concorregut ball familiar.

Carnestoltes constituïen uns dies de disbauxa que precedien la Quaresma, aleshores un veritable temps penitencial. Disfresses, balls, l'enterrament de la sardina, etc. Es llegia el testament del Carnestoltes, que amb més o menys gràcia satiritzava fets d'actualitat.

Amb la benedicció del Diumenge de Rams començava la Setmana Santa. A les palmes hi penjaven laminadures, que posteriorment feien les delícies dels infants que les havien portades. Els oficis de tenebres d'aquells dies sants acabaven amb el terrabastall del «matar jueus». El Monument on s'exposava el Santíssim es guarnia amb testos de flors, garlandes i, sobretot, «maigs», o sigui, testos on s'havien sembrat gramínies o lleguminoses que s'havien fet créixer a la fosca per tal que la planta no es tornés verda. Els pobles rivalitzaven en veure qui podia tenir el Monument més ben guarnit.

Des del Dijous Sant fins al toc d'al·leluia, els pobles vivien immersos en un ambient silenciós i trist. El trànsit rodat es reduïa al mínim i les marxaques substituïen l'alegre repicar de les campanes. Les desfilades processionals d'aquells dies eren imponents i espectaculars, amb vestes, penitents, passos amb imatges i, si podia ser, música fúnebre. A les processons nocturnes els fidels portaven atxes i blendons encesos.

Aleshores el toc d'al·leluia es feia el dissabte i, una vegada havien sonat les campanes, es procedia al ritual del salpàs o sal-i-ou. El sacerdot recorria els carrers i aspergia les llindes de les portes amb una barreja d'aigua beneïda i sal. Els veïns corresponien amb una ofrena, d'ordinari ous, en una quantitat variable segons la devoció o les possibilitats de cadascú.

Avui ha desaparegut l'impacte social que abans tenia la Setmana Santa i les celebracions litúrgiques s'han reduït i simplificat. Al carrer només altera el ritme normal el pas de les desfilades processionals, que també han perdut espectacularitat. La novetat respecte a l'antigor és la solemnitat que es dona a la vetlla pasqual, que abans passava quasi desapercebuda i ara compta amb una nombrosa assistència.

Com dèiem anteriorment, les campanes tocaven a glòria el dissabte al matí i immediatament després sortien les caramelles dels pobles. Cantaven a la pròpia localitat i també als pobles veïns. Hi havia un intercanvi d'actuacions i tots rivalitzaven a veure qui ho podia fer més bé. Com que en aquells temps tothom tenia corral, recollien ous, aviram, conills, etc.

En la indumentària dels caramellaires era imprescindible la barretina vermella, tot i que els altres elements del vestit típic –camisa blanca, faixa, espatzenyes embetades– de vegades es passaven per alt.

Era propi del Dilluns de Pasqua anar a menjar la mona. Amb els escassos mitjans de transport de l'època, no s'acostumava a anar gaire lluny. Cada poble tenia els seus indrets determinats, a més de les ermites on aquell dia se celebraven aplecs. Era costum que els padrins de fonts obsequessin amb una mona els fillols, la qual en un principi era un simple pa de pessic amb ous a sobre.

Una festa típica del mes de maig era el Roser, que organitzava la confraria del mateix nom que hi havia a la població. Elements imprescindibles eren la missa solemne, la processó i la intervenció dels majorals o majorales de l'esmentada confraria. Aquests acostumaven a passar per les cases a recollir donatius, posteriorment comptaven els diners i tocaven la campana de l'església tantes vegades com sous o rals havien arreplegat. Era el que en deien «tocar els sous». La festa acabava amb actes recreatius on no hi podia faltar el ball.

La festa del Corpus mobilitzava tota la població en el guarniment dels carrers per on havia de passar la processó pròpia d'aquella diada. A la processó hi participaven les autoritats, les banderes i estendards de les entitats del poble, els nens i les nenes que aquell any havien fet la primera comunió i la resta dels fidels.

Els Barris, en el seu origen, eren una repetició de la festa del Corpus en cada un dels barris en què es dividia la població. Es guarnien els carrers del barri respectiu i els actes religiosos es completaven a la tarda i al vespre amb actes recreatius.

Durant tot l'any es guardaven els trastos inservibles i vells per al foc que s'encenia la nit de Sant Joan. Se saltava el foc amb la coneguda cantarella «sant Joan, bon sant; sant Pere va al darrera», o altres de similars. S'atribuïen virtuts especials a les herbes recollides el dia de Sant Joan abans de sortir el sol, a l'aigua que havia estat aquella nit a la serena, etc. De petards, en un principi, no n'hi havia. A les poblacions més importants s'acostumava a celebrar un ball de revetlla a l'aire lliure.

Com a norma general, les festes majors tenien lloc una vegada arreplegada la collita dels cereals; però, a la pràctica, a la nostra comarca començaven al juliol i no s'acabaven fins a l'octubre.

Tres elements configuraven les festes majors tradicionals: el religiós, el familiar i el recreatiu. La festa major és la diada del personatge celestial patró del poble, al qual s'honora amb tota mena d'actes religiosos: novenes, completes, oficis, sermons, processons, etc.

Sense gaires possibilitats de relacionar-se a causa de la distància o el treball, la festa ma-

jor era l'ocasió ideal per reunir-se les famílies. El darrer dia, o l'endemà de la festa, un ofici funeral en sufragi dels difunts de la parròquia era també un mitjà de relacionar-se, mitjançant el record i la pregària, amb els qui ja havien eixit

d'aquest món.

Aquelles festes oferien l'ocasió de gaudir d'espectacles i de diversions extraordinàries. Els balls, els saraus, eren autèntiques festes de societat on tothom acudia ben mudat, amb

vestits de «festa major». Els balls se celebren a la plaça i, en localitats més grans, a l'envelat.

Dedicats a recordar els fidels difunts, Tots Sants i el dia d'Ànimes tenien un caire tristoi, com a contrapunt a la castanyada i als panellets propis d'aquelles diades. Les castanyes eren fruits d'importació, però els panellets els elaboraven les mestresses amb les ametlles de la pròpia collita.

Totes les festes esmentades es continuen celebrant en les dates tradicionals, a excepció de les festes majors, que en algunes poblacions han canviat de data. Com a norma, s'han passat als caps de setmana, i altres variacions han estat degudes per evitar que una altra població els fes la competència.

A més de les festes tradicionals que se celebren arreu, els pobles de la nostra comarca de l'Urgell en tenien de particulars, de la munió de les quals remarquem: Sant Sebastià, el 20 de gener; Sant Isidre, el 15 de maig; Santa Anna, el 26 de juliol; i Sant Esteve, el 26 de desembre. Moltes d'aquestes festes particulars eren votades, o sigui, que els pobles havien promès la celebració en acció de gràcies per algun benifet atribuït al personatge celestial que honoraven.

Entre les festes patronals, cal esmentar Santa Llúcia, patrona de modistes i cosidores, i Sant Antoni de Pàdua, patró dels operaris del ram de la construcció. Per la seva importància tampoc no podem deixar d'esmentar els Dolors de Bellpuig, la Caritat d'Anglesola, el Remei d'Ossó de Sió i els desapareguts Barris d'Agramunt.

Les ermites de la comarca on se celebraven els principals aplecs eren Sant Eloi (Tàrrega), la Bovera (Guimerà), el Tallat (Rocallaura), Sant Roc (Ciutadilla), Sant Joan de Maldanell (Maldà) i Montalbà (Preixana). Altres santuaris de les comarques limítrofes també atreïen gent de la comarca de l'Urgell, per exemple Bell-Vilar (Sisteró), Guarga (Preixens), el Castell del Remei (les Penelles), les Sogues (Bellvís), Salgar (Montsonís), Refet (Tudela de Segre), la Mare de Déu de l'Horta (Ivars d'Urgell), Sant Ramon de la Manresana i el Sant Crist de Balaguer.

Festes populars més modernes són els Tres Tombs d'Anglesola i les Festes del Segar i Batre de la Fuliola.

BATEIGS

Els nounats es batejaven ràpidament; influïen en aquesta pressa el sentit cristià de la gent i el risc que corrien els nadons en una època d'abundant mortalitat infantil.

El nom el posaven els padrins de fonts: el padrí als nens i la padrina a les nenes. Eren rars els casos en què prèviament no s'havien po-

sat d'acord amb els pares de la criatura.

Per al nomenament de padrins existien unes normes que s'acostumaven a complir al peu de la lletra i que consistien, bàsicament, a triar els dos padrins –padrí i padrina– d'aquesta manera: un de la família del pare i l'altre de la família de la mare, començant pels avis en els primers fills i continuant pels més propparents. Per dur el nadó a batejar utilitzaven un vestit exprés, llarg, de blondes, l'anomenat «vestit de batejar», que es conservava curosament per si convenia tornar-lo a fer servir.

Realitzada la cerimònia baptismal, s'aixecaven les campanes al vol en senyal d'alegria i la comitiva retornava a la casa pairal. Els padrins repartien confits als convidats i a la mainada, que reclamava la seva part al carrer amb la coneguda cridòria del «tireu confits!».

En celebrar-se el bateig tan aviat, la mare encara no estava refeta del part i la criatura la portava la llevadora. Més endavant, la primera sortida que feia la mare era anar al temple amb el filllet als braços per tal de realitzar la cerimònia religiosa de purificació, coneguda popularment com «sortir a missa».

Era molt generalitzada la devoció de les futures mares a sant Ramon Nonat, també a la Mare de Déu de la Llet del Talladell i, en menor proporció, a altres advocacions de la comarca.

Les mares de la rodalia de la Bovera acostumaven a presentar els seus filllets a la Verge en el primer aplec que s'hi celebrava després del naixement. Un costum curiós de Verdú era que, en néixer l'hereu de la família, tiraven un càntir al carrer des del balcó o la finestra.

Avui, almenys a les poblacions grans, la celebració del bateig es limita a l'àmbit familiar i ningú no demana confits des del carrer.

FESTEIGS I CASAMENTS

Seria exagerat afirmar que abans els casaments els feien els pares i que els fills es limitaven a obeir; però no hi ha dubte que l'opinió i les insinuacions dels progenitors influïen més que no pas ara, sobretot en les famílies benestants que consideraven que el casament de l'hereu o de la pubilla era una excel·lent ocasió d'engrandir el patrimoni.

Les festes majors, les fires, els aplecs, els actes festius a la pròpia localitat eren llocs de trobada del jovent que convidaven a establir coneixences i relacions.

Rebia el nom d'«anar a vistes» la visita que feia un jove pretendent a la casa d'una noia casadora, en avinença amb els pares d'ella. Si la impressió era favorable, es concertava una nova entrevista i, en cas contrari, discretament, es feia saber a l'altra part que valia més deixar-ho córrer.

Quan un jove i una noia començaven a feste-

Joves perfectament disfressats per anar a una festa de Carnestoltes a l'Ateneu de Tàrrega als anys trenta.

(Fotografia: Salvador Albareda Flaquer. Arxiu fotogràfic del Museu Comarcal de l'Urgell)

jar seriosament, era sempre pensant en el matrimoni. De vegades la relació havia estat insinuada per una tercera persona, els anomenats «casamenters» o, més aviat, «casamenteres».

El festeig no es considerava plenament formalitzat fins que la noia no havia estat «demanda», o sigui, que s'havien vist els pares respectius i havien donat el consentiment a la relació. Aleshores el promès ja podia acudir lliurement a la casa d'ella.

El casament s'acostumava a celebrar al poble de la noia. Allà feien també el convit de noces i passaven la primera nit. La xerimola dels convidats a l'esquena dels novells esposos i de vegades bromes de mal gust contribuïren a què, més endavant, els nuvis abandonessin ràpidament la casa i busquessin assossegament en un altre indret més tranquil.

La tartana o el cotxe per arribar a l'estació de tren més propera foren els mitjans de comunicació emprats pels nostres avis per començar un viatge de noces que gairebé sempre tenia com a meta Barcelona.

Quan es casava una persona vídua, i amb més motiu si la diferència d'edat amb l'altre contrariant era remarcable, era costum fer-los «esquellots», o sigui, fer soroll amb llaunes i ferros davant la casa fins que havien pagat un àpat al jovent del poble. Un concert que de vegades durava dies si els noucasats eren tossuts i no volien accedir a la demanda.

Més cap ací, i durant un temps, la gent es casava de bon matí i agafava ràpidament el cotxe de línia. Els convidats s'havien de conformar amb una xocolatada. Molt més recent és el sistema actual: al migdia, vestits blancs de núvia, banquet, fotos, vídeo, etc.

HERETAMENTS I CAPÍTOLS MATRIMONIALS

L'heretament es regia pel sistema de l'hereu i, si no hi havia nois, de la pubilla. A l'hereu se li deixava la totalitat del patrimoni amb l'obligació d'atendre i mantenir fins a la mort, en salut i en malaltia, els pares i tots els altres membres de la família que residissin a la casa i que treballassin a profit d'aquesta en la mesura de les seves possibilitats. Tenia també l'obligació de pagar el dot als cabalers que abandonessin la casa pairal.

Els pares assignaven als cabalers, nois i noies, un dot proporcionat a la quantia del patrimoni familiar. El dot podia consistir en diners, robes o objectes; també podia ser l'ensenyament d'un ofici menestral o d'una carrera universitària, l'establiment d'un negoci, etc. La finalitat del dot era ajudar l'interessat a situar-se a la vida i, a la vegada, fer-lo participar del patrimoni de la casa on havia nascut.

En els anomenats «capítols matrimonials»,

redactats i autoritzats per un notari, es podien pactar tota mena de condicions mentre es respectessin els mínims legals en matèria de successió i lligítima. La finalitat dels capítols era regular tot l'entramat de relacions familiars i econòmiques ocasionades pel novell matrimoni.

En casar-se l'hereu, la seva esposa era «la jove» d'aquella casa, perquè la mare, aleshores, es convertia en «la vella». El noi que es casava amb una pubilla era «el pubill».

Als capítols matrimonials de l'antigor es detallava minuciosament tot allò que la núvia aportava al matrimoni en concepte de dot i la manera de garantir-ho, de cara als fills que poguessin venir o per si procedia la devolució. També era normal determinar la situació de la nouvinguda en cas de morir el marit i, així mateix, a qui haurien de correspondre els béns que ambdós cònjuges posseïrien a la seva mort.

DEFUNCIONS I ENTERRAMENTS

Morir de desgràcia era un cas excepcional i el desig dels nostres avis era morir a casa, al llit i confortats amb els auxilis espirituals, tot i que sempre s'han produït morts repentines.

Quan un malalt es posava greu, era costum portar-li el sant viàtic d'una manera solemne, o sigui, administrar-li el sagrament de l'Eucaristia amb el cerimonial propi d'aquelles ocasions. El sagrament de l'Extremunció, el que avui en diuen Unció dels Malalts, s'administrava a continuació o bé més endavant, tot depenia del perill imminent de mort de l'interessat.

Ocorreguda la defunció d'una persona, s'avisava el fuster per tal que li fes la caixa, aleshores a mida, i mentrestant es dipositava el cadàver en un empostissat revestit de negre que rebia el nom de «els capitells». En algunes localitats, no tocaven el cadàver del llit, però posaven a sota una fusta per tal que es mantingués rígid.

Es passava la notícia als familiars i amics; als pobles petits, també a tot el veïnat, mentre que a les viles es comunicava a la gent del barri o carrer respectivament.

Un acte previ a l'enterrament era el rès del sant rosari a la casa del difunt. També eren nombroses les dones que, en anar a donar el condol a la família, resaven una part del rosari a la cambra mortuòria.

Per a l'enterrament, la comitiva s'arregljava d'acord amb unes normes consuetudinàries que se seguïen al peu de la lletra. Els dos grups, el dels homes i el de les dones, eren presidits pels familiars més propers i seguïen al darrere els altres familiars en ordre decreixent de parentiu.

En un principi, el fèretre era portat a braços i cada poble tenia el seu sistema per escollir els

portants: els veïns més propers, per torn entre els habitants de la localitat, etc. Sovint donaven escorta al fèretre uns nens amb ciris que la família del difunt gratificava amb uns diners. Hi havia categories en els aspectes accessoris de les exèquies: nombre de sacerdots assistents, diferents tocs de campanes, etc. L'anomenat «toc prim» era el dels pobres, el «toc doble» corresponia a la mitja mà i les «campanes altes» es reservaven per a la gent rica i per als sacerdots.

Era molt rigorós el dol que es portava pels difunts, sobretot les dones, perquè els homes es limitaven a un distintiu més senzill: un braçal, la gorra, la corbata, etc. La durada del dol guardava una proporció directa amb el grau de parentiu: pels pares i pels fills, dos anys; pels germans i cunyats, un any; pels avis, sis mesos. Pel cònjuge, la vídua n'acostumava a portar tota la vida, mentre no es tornés a casar. El dol dels vidus també durava bastant temps, de vegades per sempre més.

Primer els cotxes de morts tirats per animals i darrerament els vehicles a motor de les fune-

ràries substituïren la penosa tasca de portar el fèretre durant l'enterrament. I els taüts prefabricats simplificaren la feina als fusters i milloraren l'aspecte sanitari, bastant deficient en les antigues caixes construïdes amb fustes de poca qualitat.

Aquelles manifestacions públiques de dol, els vestits negres de dalt a baix i les mantellines espesses que tapaven la cara, l'estricta reglamentació en ordenar la comitiva en els enterraments, etc., són coses que a poc a poc han anat desapareixent dels costums actuals. També fa anys que s'han suprimit les categories en l'acte religiós de les exèquies i l'administració dels últims sagraments es fa d'una manera senzilla i privada.

Notes

1- PONS SERRA, Lluís / Grup de Recerca Pedagògica de Tàrraga: *Les nostres contrades. L'Urgell. Volum III: costums i tradicions*, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Lleida, 1988.